

Opmerkingen bij enkele Oudnederlandse suffixen

door

C. MARYNISSSEN

De studie van de onl. hypokoristika, en eng daarmee verbonden de hypokoristische suffixen, lijkt oppervlakkig gezien, een banaal thema, waarover daarenboven in de loop der laatste decennia reeds zoveel geschreven werd dat het ogenschijnlijk niet meer de moeite kan lonen zich erin te verdiepen : alles schijnt er wel over gezegd te zijn. Toch ben ik – zij het dan eerder toevallig – me er intens gaan mee bezighouden. En naarmate mijn onderzoek vorderde, stelde ik vast dat het aangevatte onderwerp veel omvangrijker en ingewikkelder was dan ik ooit had durven vermoeden ; meer nog, ik moest konstateren dat er over de genese, de evolutie en de verspreiding van de meeste hypokoristische suffixen soms erg uiteenlopende meningen bestonden en dat betwistbare en zelfs foutieve opvattingen zich tot vandaag de dag halsstarrig bleven handhaven.

Mijn opvatting over de oorsprong van het onl. diminutiefsuffix *-kin* (dat heden nog voortleeft als *-ke* in sommige dialecten) hoop ik eerstdaags te kunnen publiceren. In onderhavig opstel echter behandel ik enkele andere onl. hypokoristische suffixen die in het door mij bestudeerde gebied slechts een beperkte produktiviteit hebben gekend en die dan ook reeds vroeg uit onze taal zijn verdwenen, ook al zijn ze hier en daar in enkele reliktvormen blijven voortleven : het betreft de suffixen *-z-*, *-cin*, *-l-* en *-lin*.

Vooraf een korte precisering over de diakronische en geografische stratifikatie. Kronologisch heb ik mijn onderzoek in principe beperkt tot het midden van de 12e eeuw. Het is me nl. gebleken dat het op steekkaarten gebrachte onomastische materiaal tot 1150 reeds groot en representatief genoeg was om de meeste onl. suffixen met voldoende zekerheid te kunnen bestuderen, terwijl daarenboven de onl. periode rond dit tijdstip algemeen als afgesloten wordt beschouwd ; m.a.w. kronologisch bestrijkt mijn studie een tijdperk vanaf de 7e eeuw – het ogenblik waarop de eerste namen uit onze gewesten zijn opgetekend in de overgeleverde teksten – tot het midden der 12e eeuw. Het jongere *-cin* suffix vormt hierop evenwel een uitzondering : om welbepaalde redenen heb ik hiervoor eveneens recentere bronnen geraadpleegd.

Op geografisch vlak heb ik me bewust beperkt tot het huidige België, Nederland, Luxemburg, en de onmiddellijk eraanpalende streken van Noord-Frankrijk en West-Duitsland. Op die manier kon ik meteen ook gebruik maken van het onomastische materiaal dat Gysseling in de jaren 1940-1950 heeft verzameld en waaruit intussen reeds de *Diplomata Belgica* en het niet minder bekende *Toponymisch Woordenboek* zijn gegroeid.

Volledigheidshalve voeg ik er nog aan toe dat ik, naast deze betrouwbare basis gevormd door de vele tienduizenden archivalische excerpten van Gysseling, ook nog een beroep heb gedaan – zij het dan hoofdzakelijk als vergelijkingsmateriaal – op talrijke andere publikaties, als b.v. de *Monumenta Germaniae Historica* (met daarin vooral de *Scriptores Rerum Merovingicarum*), de bekende en rijke polyptica van de abdijen van St.-Germain des Prés en van Saint-Remi te Reims (beide uit de eerste helft der 9e eeuw), het *Altdeutsches Namenbuch* van Förstemann, de namenlijsten van M.-Th. Morlet in *Les noms de personne sur le territoire de l'ancienne Gaule du VIe au XIIe siècle* enz.

Bekijken we thans de suffixen afzonderlijk.

Vooreerst : *de l-suffixen*.

Ik acht het om de hierna opgesomde redenen noodzakelijk de meervoudsvorm *l-suffixen* te gebruiken. Het komt me nl. voor dat, uit historisch standpunt, dat ingewikkelde kompleks van antroponymische *l*-afleidingen deels als germaans en deels als romaans te beschouwen is, terwijl het anderzijds in ten minste zes verschillende en soms moeilijk te onderkennen types van *l*-hypokoristika kan ingedeeld worden.

1. Een eerste reeks bestaat uit namen van het type *Adelo/ Adelin*. Het zijn afleidingen van antroponiemen met mogelijk bestanddeel op *-l*, zoals *adal-*, *odel-*, *amal-*, *gisel-*, *engel-*, *wendil-* enz. Aangezien er echter daarnaast komposita-varianties mét of zonder *-l* staan (b.v. *Adal-ulfus/ Ad-ulfus*; *Odel-baldus/ Od-baldus*; *Gisel-bertus/ Gis-bertus* enz.), kan men doorgaans onmogelijk uitmaken of de *-l* tot het stammorfeem ofwel tot het suffix behoort. Het aantal van deze *l*-namen kan in de westfrankische-romaanse traditie wellicht nog toegenomen zijn door de analogische *l*-uitbreidingen, doorgaans bekend onder de (m.i. betwistbare) benaming *l*-infix, b.v. in komposita als *Dodelberga*, *Anselbertus*, *Teudelgardis* e.d.

2. Een tweede groep, die onmiddellijk bij de voorgaande aansluit, wordt gevormd door de expressiva als 844-864 *Megel*, 867 *Uodel*,

11e eeuw *UUendil*. Bij dergelijke namen kan men zich afvragen of het afleidingen zijn met een *l*-suffix ofwel gewoon direkte expressieve verkortingen van tweeledige namen als 839 *Megelfridus*, 8e-9e *Uodelricus*, 828 *VUendilbaldus*. De zaak wordt daarenboven nog ingewikkelder gemaakt door het feit dat de auslautverbinding *-el* in dergelijke hypokoristika een dubbele oorsprong kan hebben : germ. *-el* (door verdoffing ontstaan uit germ. *-il*) is nl. grafisch samengevallen met rom. *-el* (uit lat./rom. *-ellus*, b.v. *Ansel* < *Ansellus* ; *Brunel* < *Brunellus*).

3. Een derde, blijkbaar rom. type (b.v. in 1033 *Mayul*, 1144-67 *Rigol* ; vgl. hiermee 1079 *Ebalus*, 1139 *Ratulus*, 1127 *Haiolum*, met lat. suffix *-alus*, *-ulus*, *-olus*, zelfs bij tweeledige namen als 1091 *Ibertulus* en *Rogerulus*) is al even ondoorzichtig omdat de suffixvarianten *-ul/-ol* moeilijk te onderscheiden zijn van rom. *-ol* < *-old* (vgl. 11e *Fredol* = *Fredold*, waarschijnlijk uit *Frid-wald*) en rom. *-ul* < *-(w)ulf* (vgl. 9e *Rodul* = *Rudolf* ; 1032-35 *Hundul* < *Hundulfus*, met normaal verlies van de *w* in postkonsonantische positie). Deze reeks namen is nochtans eerder klein, en is anderzijds te vergelijken met sommige rom. afleidingen op *-el*, resp. *-ellus*, eventueel ontstaan uit komposita op *-(h)elm*, gelatineerd *-(h)elmus*, b.v. 1093-1100 *Waltel* < *Waltelmus*, 1108 *Anselus* = *Anselmus*.

4. Een vierde type, eveneens niet heel veel geattesteerd (b.v. 989-1015 *Gerlo*, dus zonder bindvokaal tussen stamauslaut en suffix), sluit wellicht aan bij de bovengenoemde soort *l*-namen. Qua vorming kan men zich afvragen : is het een gewoon *l*-familiarisme (nl. stam *Ger* + suffix *-lo*, zonder tussenvokaal), of is het een (doorgaans rom.) expressivum van de *n*-klasse, met metanalytische afleiding van een kompositum als b.v. *Ger-l(and)* of *Ger-l(ef)*, of is het eenvoudig een analogische formatie naar b.v. 1036 *Amlo* en 870 *Gisla* ?

5. Een vijfde reeks zijn de vormen met zogenaamd stapelsuffix *z+l* en *z+lin* (b.v. *Azela*/ *Ascelinus* ; *Goscelo*/ *Gozelin* ; *Wecelo*/ *Wezelinus* enz.). Voor deze gevallen bestaat er geen twijfel : de *-l* kan hier onmogelijk tot het grondwoord behoren en moet formantisch deel uitmaken van het derivationeel morfeem.

6. Ten slotte zijn er nog de normale familiarismen met *l*-suffix als b.v. *Bodilo*, *Hildela*, *Tiedala*, *Bettil* e.d. Het is de grote groep

van gewone formaties waarbij de suffix door middel van een voegvokaal aan het grondwoord wordt gehecht en die doorgaans een auslautvokaal *-o* hebben voor de masculina en *-a* voor de feminina.

Het *l*-suffix is een zeer oud suffix, dat echter veel frekwenter voorkomt in het Germaans dan in het Romaans. Over het algemeen bestaan er over de oorsprong en de aard van het *l*-suffix weinig meningsverschillen. Men gaat normaal uit van idg. *-lo-/-lā->* germ. *-la-/-lō-* en derivaties *-ila-, -ala-, -ola-, -ula* enz. Zoals zoëven aangevoerd werd, wordt in de jongere ontwikkelingsfasen het onderscheid tussen de verschillende antroponymische *l*-formaties in de germ., maar nog veel meer in de (westfrank.-) rom. gewesten veel ingewikkelder. Ik heb toch getracht een samenvatting te maken van de situatie der *l*-expressiva in het door mij bewerkte gebied; uit deze zij het dan ook eerder brute schets blijkt:

- 1° dat hypokoristika met auslautcombinatie op *-lus* (b.v. *Ansellus, Ebalus, Ratulus, Haiolum*) als rom. te beschouwen zijn;
- 2° namen die op *-l* eindigen (d.w.z. namen zonder auslautvokaal) kunnen ofwel rom. ofwel germ. zijn, met dien verstande dat die op *-ol* of *-ul* en sporadisch ook op *-el* (b.v. *Rigol, Mayul, Waltel*) rom. zijn, die op *-il* of op *-el < -il* (b.v. *UUendil, Hezel < Hecil*) doorgaans germ.;
- 3° familiarismen op *-ilo/-ila*, resp. *-elo/-ela* (b.v. *Dodilo/ Gudila; Widelo/ Hildela*) mogen doorgaans als germ. aangezien worden; komen ze echter zonder bindvokaal voor (b.v. *Gerlo*; vgl. *Gisla* en *Amlo*), dan hebben ze meestal een rom. karakter;
- 4° namen op suffixen als *-ilia, -lia, -lot, -lon* e.d. (b.v. *Odilia, Bertlia, Willelotus, Anselon*) zijn alle rom.

Bij de *l*-suffixen hoort ook het zogenaamde stapelsuffix *-lin*. De grondige studie van het door mij bijeengebrachte antroponymische materiaal heeft ook op dat gebied tot m.i. merkwaardige konklusies geleid: het suffix *-lin* (meestal geattesteerd in gelatiniseerde vorm *-linus*), dat tot nu toe zowel door romanisten als door germanisten als een typisch germ., meer specifiek als een hoogduits suffix werd beschouwd, is in het onl. blijkbaar van rom., resp. rom.-merovingische herkomst. Daarenboven mag *-lin* niet als een stapelsuffix *l + in* opgevat worden; het heeft zijn vorming hoogstwaarschijnlijk te danken aan de inwerking van de (vulgair-)lat. naamgeving, waaruit het door metanalyse is ontstaan, zodat het ook bij andere

naamstammen kon gevoegd worden (*Marti-ol-inus*, *Cat-ul-inus*, *Ael-inus*, *Aquil-inus* → *Chrodo-linus*, *Berte-linus*, *Hildi-linus*, *Gauz-linus*). Het is in de onl. traditie een lange tijd populair geweest, vooral dan in verbinding met het *-z*-suffix dat eveneens uit de germ. namenvoorraad van de Romania in onze gewesten is terechtgekomen.

Samenvattend kan er dus gesteld worden :

- 1° in het onl. is het suffix *-lin(us)* oorspronkelijk rom., *-lo/(vr.) -la* heeft daarentegen een germ. karakter ;
- 2° onl. antroponymisch *-lin* is niet met behulp van een *-in* suffix uit *-lo/-la* ontstaan, maar dient beschouwd te worden als een zelfstandig derivationeel morfeem, zonder enige direkte afhankelijkheid.

Of deze nieuwe visie ook geldt voor andere talen of taalgroepen, dient natuurlijk aan de hand van een veel uitgebreider materiaal nog nader onderzocht te worden.

Het -z-suffix.

Het tot op heden fel omstreden *-z*-suffix wordt – wegens zijn duistere oorsprong – dikwijls ook *so*-suffix genoemd, waarnaast eveneens de overigens dubbelzinnige benaming *s*-suffix wordt gebruikt. Dit *-z*-suffix wordt haast algemeen als een zeer oud én als een germ. suffix beschouwd. Een overzichtelijke syntese van de verschillende theorieën die sedert J. Grimm in dat verband werden vooropgesteld, vinden we in de in 1938 gepubliceerde doctorale dissertatie van Ingeborg Klatt over (zoals haar titel aanduidt) het *s*-(*z*-)suffix, hoofdzakelijk in nederduitse persoonsnamen. Klatt vermeldt en analyseert eerst de meningen van een twintigtal auteurs, waarbij echter verwonderlijk genoeg de opvatting van J. Mansion in zijn *Oud-Gentsche Naamkunde* niet ter sprake komt ; daarna tracht ze een eigen visie op te bouwen en een aanvaardbare oplossing voor te dragen : het *s*-(*z*-)suffix zou teruggaan op een idg. *s*-suffix.

In de daaropvolgende decennia werd het probleem van de oorsprong van het *-z*-suffix nog door talrijke andere auteurs op direkte of indirecte wijze behandeld, o.m. in 1943 door A. Carnoy (in een artikel over de verkleinwoorden met *-so* van germ. persoonsnamen), in 1952 door A. Bach (in zijn standaardwerk *Deutsche Namenkunde*), in 1955 en 1962 door W. Schlaug (in zijn studies over de oudsaksische persoonsnamen tot 1200), in 1958 door D. Freydank (in een bijdrage eveneens over oudsaksische persoonsnamen met *-z*-), in 1968 door H. Kuhn (in een artikel over

germ. psn. van het type *Hariso*), in 1961 door R. Schützeichel (in zijn werk over de Grundlagen des westlichen Mitteldeutschen), in 1964 en 1965 door M. Gysseling (in zijn proeve van een onl. grammatica en in zijn studie over de onl. psn. in de vroege middeleeuwen), in 1965 door H. Kaufmann (in zijn Untersuchungen zu altdeutschen Personennamen), in 1968 door Mevr. Tavernier-Vereecken (in haar Gentse naamkunde van ca. 1000 tot 1253), in 1970 door G. Müller (in zijn studie over de frankische invloed op de westfaalse toponymie), en eveneens in dat jaar door E. Felder (in zijn artikel over de namen van de merovingische muntmeesters *Charecaucius* en *Gaucemare*). Het is verwonderlijk en opvallend welke uiteenlopende konklusies dit alles heeft opgeleverd, vooral omdat, naar ik meen, meestal uitgegaan werd van het principe dat het -z-suffix germ. zou zijn. Geen enkele van al deze theorieën kon echter een afdoend antwoord geven op enkele specifieke vragen die in verband met dat suffix konden worden gesteld. M.i. heeft alleen Gysseling de goede richting gekozen en op de mogelijkheid van een eventuele rom. oorsprong gewezen.

Uit de bewerking van mijn materiaalverzameling en tevens gebruik makend van het in mijn inleiding genoemd vergelijkingsmateriaal, ben ik tot de overtuiging gekomen dat het -z-suffix in het onl. geen oud, doch eerder een relatief jong suffix is, alsook dat het geen germ. doch een rom. oorsprong heeft. Me baserend op de kronologie van het overgeleverde materiaal, meen ik te mogen stellen

1° dat het -z-suffix hoogstwaarschijnlijk ontstaan is in geromaniseerde germ. persoonsnamen ingevolge een klankwettige rom. fonische evolutie van de dentale stamauslaut + suffix -io (type *Gaut-io* > *Gauts-* / *Gautš-*; *Gunþ-* > *Gunt-io* > *Gunts-* / *Guntš-*), waarbij de vorm met gepalataliseerde affrikaat grosso modo in het meer noordelijke deel van de Romania voorkomt, in het gebied dat onmiddellijk aan (Frans-)Vlaanderen en Z.-W.-Brabant paalt en dat we, ruim gezegd, met het Pikardische zouden kunnen identificeren; de vorm met affrikaat *ts* komt dan voor in de streek ten zuiden daarvan, in het zogen. Francisch;

2° uit die klankwettige ontwikkeling heeft zich achteraf, waarschijnlijk in de 8e-9e-eeuw, door metanalyse een morfeem -*tso* / -*tšo* (doorgaans geschreven -*zo*) gevormd, dat van dan af ook bij stammen met niet-dentale auslaut kon gevoegd worden, en eveneens buiten de grenzen van de Romania werd aangewend.

Onderstaand schema tracht te schetsen op welke manier genoemd proces zich wellicht heeft voorgedaan en hoe de verdere evolutie kan gebeurd zijn :

Type Gautio → Gauzo → (Gau-zo)

↓
 Sigi-zo → (Sig-izo)
 Wini-zo → (Win-izo)
                   ↓
                   Rik-izo
                   Ev-ezo
                   Im-ezo enz.

Type Gontio → Gonzo → (Gon-zo)

↓
 Megen-zo → (Meg-enzo)
 Werin-zo → (Wer-inzo)
                   ↓
                   Thiot-enzo
                   Rik-inzo enz.

Het komt er derhalve op neer dat er in de evolutie van het -z-suffix twee stadia te onderscheiden zijn, nl. *een oudere periode*, waarin het feitelijk alleen gaat om een rom. klankontwikkeling, en *een jongere periode*, waarin er wel degelijk mag gesproken worden van een echt suffix. Het houdt echter geen enkel verband met een vroeger en veel ouder s-suffix en waarvan in de naamgeving in onze streken praktisch geen sporen zijn overgebleven.

Het uitgangspunt van het ontstaan van het -z-suffix ligt in merov. (en ook germ.) namen op -io, dat aanvankelijk een n-afleiding van een i- of j-stam kan geweest zijn (ik denk b.v. aan een hypokoristicum als *Agio*), maar dat al zeer vroeg, eveneens door verkeerde splitsing, tot een echt suffix moet uitgegroeid zijn. Het is ontegensprekelijk zeer oud en blijktens attestaties uit de 2e tot de 5e eeuw, al produktief in de Romeinse tijd, zowel in persoons- als in volksnamen. We treffen het b.v. aan in de ons allen bekende naam van de merov. koning *Chlodio*, in de naam van de *Frisiones* en de *Burgundiones*, in talrijke Romeinse namen als b.v. *Primio*, *Tertio*, *Ursio*, *Aprilio*, *Augustio*, *Faustio* enz., en later, tussen de 6e en de 8e eeuw in vele germ. hypokoristika, b.v. *Francio*, *Bavio*, *Magio*, *Vulfio*, *Wintrio* e.d.

In de *Germania Romana* heeft de -i- zowel de eraan voorafgaande dentaal als gutturaal klankwettig gepalataliseerd, zodat in die verbindingen verschillende positioneel (en ook geografisch) gekonditioneerde assiblaties optraden. De assiblering van dentaal + neventonig *i* moet er, blijktens de overgeleverde plaats- en persoonsnamen, nog sterk doorgewerkt hebben na de 5e eeuw en is er minstens werkzaam geweest tot in de 8e eeuw. Juist uit die periode,

nl. de 6e-8e eeuw, dateren de oudst bekende *z*-vormen. In het door mij verzamelde materiaal tref ik ze aan vanaf de 9e eeuw. In die periode moet de overgang van de stamdentaal *-t + io* naar een nieuw en produktief *-z*-suffix reeds voltrokken zijn. Rond die tijd duiken immers ook de eerste *z*-hypokoristika op waarin *-zo* eveneens voorkomt na een andere dan een dentale stamauslaut; het is de periode waarin men kan spreken van een echt en produktief *-z*-suffix.

Ik meen dat door mijn theorie bovendien ook een bevredigend antwoord wordt gegeven op een viertal tot op heden onvoldoende beantwoord gebleven vragen die men zich reeds ettelijke jaren in verband met het *-z*-suffix heeft gesteld:

- 1° Waarom wordt het *-z*-suffix hoofdzakelijk aangetroffen bij stammen met dentale auslaut? (In mijn materiaal in ca. 90 % van de genoteerde *z*-hypokoristika!). Een logische verklaring hiervoor vindt men in het zoëven geschetste ontstaan van het *-z*-suffix, dat oorspronkelijk alleen voorkomt bij naamstammen met een (stemloze) dentale okklusief.
- 2° Waarom wordt het *-z*-suffix op zoveel verschillende manieren geschreven? We hebben geconstateerd dat in het onl. – alhoewel andere talen er wellicht niet zullen voor moeten onderdoen – er twintig verschillende grafieën voorkomen. M.i. kan dit verklaard worden door het feit dat er, in geografisch opzicht, principieel twee realisaties mogelijk waren, nl. *ts* en *tʃ*. De eerste levert grafisch geen grote moeilijkheden op: het is gewoon een affrikaat; voor de gepalataliseerde affrikaat echter bestond er in de gewone schrijftaal geen adequate konsonant, zodat hij derhalve diende weergegeven te worden door een min of meer overeenkomstige letter; m.a.w. die onderling soms erg uiteenlopende grafieën zijn doorgaans pogingen om met behulp van de in het onl. ter beschikking staande en gebruikelijke lettertekens de uitspraak van het *-z*-suffix in de loop der eeuwen zo benaderend mogelijk in de geschreven taal weer te geven.
- 3° Een derde vraag betreft de plaats van het *-z*-suffix in een stapelsuffix: het staat er nl. steeds vooraan, vóór elk ander suffix. Dit betekent echter geenszins, zoals men tot op heden haast unaniem dacht, dat het *-z*-suffix ouder zou moeten zijn dan de andere suffixen, waarbij men voortging op de vrij algemeen aanvaarde en logisch schijnende stelregel dat van twee vlak op elkaar volgende suffixen, het tweede jonger is dan het eerste. Het feit dat *-z*- in een stapelsuffix altijd een konstante plaats inneemt, vloeit logisch voort uit zijn genese: immers, ontstaan uit een klankwettige rom. assibilatie resp. palatalisatie van de

auslautdentaal, vormt *-z-* een geïntegreerd deel van de naamstam en staat derhalve automatisch en geheel normaal vóór elk ander afleidingselement. Het is eerst in jongere tijd, vermoedelijk in de 8e of 9e eeuw, dat het *-z-*suffix ten gevolge van „falsche Trennung” een derivationeel morfeem werd; het verwierf dan een zekere produktiviteit, die echter eerder beperkt moet genoemd worden, in de eerste plaats wegens de oorspronkelijke genetische verbondenheid met dentaalstammen.

- 4° Tenslotte kan men vaststellen dat het *-z-*suffix nu eens mét en dan weer zonder bindvokaal wordt aangetroffen. Dat gebeurt echter niet op een willekeurige manier, doch wel volgens blijkbaar welbepaalde regels. Uit diakronisch standpunt lijkt nl. dat in het onl. de aanwezigheid of het ontbreken van een tussenvokaal tot in de loop van de 11e eeuw gekonditioneerd is door de aard van de oorspronkelijke stamkonsonant, nl. na een dentaal volgt NOOIT, na een andere konsonant (d.w.z. na een velaar of een labiaal) volgt ALTIJD een voegvokaal.

Om dit hoofdstuk over het *-z-*suffix af te ronden, wil ik er nog een paar typische bijzonderheden van vermelden:

- 1° In tegenstrijd met alle andere onl. suffixen, komt het *-z-*suffix uitsluitend bij persoonsnamen voor (eventueel dus ook in een met een persoonsnaam gevormde plaatsnaam), m.a.w. appellationen met dat suffix zijn onbekend.

- 2° Het is opvallend maar niet zonder reden, dat de zogenaamde stapelsuffixen *z+l*, *z+lin*, *z+k*, *z+kin* praktisch alleen te vinden zijn bij dentaalstammen. Nauw daarmee verbonden is het feit dat „uitbreidingen”, d.w.z. expressiva met een bindvokaal tussen naamstam en stapelsuffix (*-izilo*, *-izilin*, *-iziko*, *-izikin*), normaal niet voorkomen. Tevergeefs heeft men hiervoor een verklaring gezocht. M.i. ligt ze in de aksentuatie en de naamritmiek, d.w.z. niet zozeer de dentale stamauslaut is hierbij relevant, veeleer het aantal lettergrepen: driesyllabische *z-simplicia* (als b.v. *Egezo*, *Heimezo*, *Rikizo*, *Wibezo*, *Winizo* enz.) vertonen geen suffixuitbreiding; slechts bij tweelettergrepige hypokoristika (b.v. *Liezo*, *Tiezo*, *Azo*, *Gunzo*) zijn suffixuitbreidingen normaal (*Liezeko*, *Thiezekin*, *Azela*, *Gunzelinus*). Ze komen op die manier grotendeels tegemoet aan de algemene germ. naamvormingswijze en naamritmiek, waarbij driesyllabische namen veruit het meest voorkomen.

Het -cin suffix.

Onl. *-cin* komt in het vroegmnl. doorgaans voor onder de vorm *-sin*, later verdoft tot *-sen*. Het lijkt wel een der meest mysterieuze

onl. suffixen te zijn. Dit feit kan o.m. in de hand gewerkt zijn door de – volgens de overgeleverde bronnen – eerder beperkte geografische distributie, nl. hoofdzakelijk in het westelijke deel van Vlaanderen (aanvankelijk in Oost- en West-Vlaanderen, later praktisch alleen nog in West-Vlaanderen), met enkele schaarse en doorgaans jongere uitlopers in Noord-Frankrijk, Henegouwen, Brabant, Limburg en zuidwestelijk Nederland.

Kronologisch is het een der jongste onl. suffixen. We vinden het sedert het einde der 9e eeuw in enige hypokoristika en nadien ook in een paar plaatsnamen; het wordt eveneens – zij het dan in eerder beperkte mate – vanaf ca. 1250 aangetroffen in appellatieven.

Vele sporen heeft het echter niet nagelaten in de mnl. naamgeving en schrijftaditie: het heeft zich immers niet kunnen handhaven, en reeds in de 14e eeuw begint het zowel in persoonsnamen als in substantieven te verdwijnen, ook al treffen we het sporadisch nog aan na 1500.

Dat alles neemt echter niet weg dat het *-cin* suffix op het gebied van de diminutivering in het ndl. een specifieke rol heeft gespeeld.

Waarschijnlijk omwille van zijn kleine frekwentie is aan het *-cin* suffix niet dezelfde aandacht besteed als aan de andere suffixen. En aangezien het in de ons omringende landen haast niet wordt aangetroffen, is het niet verwonderlijk dat de studie ervan hoofdzakelijk beperkt is gebleven tot nederlandstalige auteurs. Over de oorsprong en de verbreiding ervan bestaat er eens te meer geen overeenstemming. Er werden tot op heden reeds verschillende theorieën vooropgesteld:

1. In de twintiger jaren meende men de jongere vorm van het *-cin* suffix, nl. *-sin*, in appellatieven als *hoeksijn*, *dranksijn* e.d. te mogen afleiden uit het suffix *-skijn*, door uitstoting van de *-k*: *-skin* > *-sin*. Deze theorie houdt echter geen steek, daar de kronologie der attestaties heeft aangetoond dat de vormen op *-sijn* ouder zijn dan die op *-skijn*, en niet omgekeerd.

2. Volgens een tweede theorie zou een suffix *-chin*, *-cin* of *-cen*, geattesteerd in de oude vormen van plaatsnamen als *Beauvechain*, *Gottechain* e.a. in Waals-Brabant, een geromaniseerde vorm zijn van het germ. bestanddeel *-heim* (verdoft *-hem*) in sommige Vlaamse plaatsnamen. Er zou een suffixsubstitutie plaatsgevonden hebben, gebeurd onder invloed van een romaniseringsproces, door een tijdelijk voordringen van het rom. in Brabant even na 900. Deze stelling kon onmogelijk stand houden, in de eerste plaats

omdat er veel meer persoonsnamen en appellatieven met een *-cin* suffix te vinden zijn dan plaatsnamen.

3. Ook een andere, derde theorie, nl. dat *-sin* een stapelsuffix zou zijn, ontstaan uit germ. *-s* + *īn*, houdt geen steek. Immers, tot op heden is er geen duidelijk bewijs geleverd van het bestaan van een dergelijk germ. *s*-suffix in onze gewesten. In elk geval bestond het zeker niet in de periode waarin *-cin* begint op te duiken in de overgeleverde bronnen. M.i. is het niet uitgesloten dat men dit zogenaamde germ. *s*-suffix is gaan verwarren met het zoëven besproken *-z*-suffix, maar dat ten vroegste in de 10e eeuw – en dan nog eerder sporadisch – ook met de grafie *-s* wordt aangetroffen.

4. Men zou dan – en dat is dan de vierde theorie, die overigens de meeste voorstanders heeft – *-cin* kunnen opvatten als een stapelsuffix *z* + *īn* (waarin *z* vóór *i* als *c* werd geschreven, wat overigens voor het onl. gans normaal is), zodat het zou passen in het kader der traditionele opvatting over de zogenaamde stapelsuffixen als b.v. *-lin* en *-kin*. Ik heb hierboven evenwel reeds gezegd dat uit mijn opzoekingen is gebleken dat *-lin* geen stapelsuffix is, doch een door verkeerde splitsing ontstaan onafhankelijk suffix; daarenboven komt het me voor dat ook *-kin* evenmin als een stapelsuffix mag beschouwd worden.

Tegen de opvatting dat *-cin* op *z* + *in* zou moeten teruggevoerd worden, kunnen verscheidene argumenten ingebracht worden:

- 1° De hypokoristika, die men doorgaans de benaming „lalnamen” geeft (b.v. *Abo*, *Ava*, *Bava*), worden nooit met een *-z*-suffix aangetroffen, wél met *-cin*: 962 *Abicinus*, 1071 *Auacin*, 998 *Bauacin*. Hetzelfde kan vastgesteld worden bij mogelijke afleidingen van appellatieven: derhalve nergens *z*-formaties als **Vroweza*, **Wiveza*, **Cnapezo*, wél *Urouecin* (962), *UUinecin* (962), *Cnapecin* (1170).
- 2° Familiarismen als *Odecinis* (2e kwart 11e eeuw), *Edicinus* (1123), *Gualdecinus* (1140), *Tedecinis* (1150), d.w.z. naamstammen met dentale auslaut, zouden in geval ze *z*-afleidingen mochten zijn, normaal als **Ozinis*, **Ezinus*, **Gualdzinus* (of **Guazinus*) en **Tezinis* moeten geattesteerd zijn. Dentaalstammen vertonen immers als *z*-formatie normaal geen bindvokaal; derhalve vinden we geen **Odeza*, wél *Oza*; geen **Edizo*, wél *Ezo*; geen **Waldezo* of **Tedezo*, wél *Wazo* en *Tezo*. We noteerden wel een 11e-eeuws *Godezo*, meer dan een eeuw na *Godecin* (eind 9e eeuw); het is dan ook slechts een schijnbare uitzondering, aangezien het een „recente” *z*-formatie is bij twee-

ledige namen als *Gode-fridus*, *Gode-bertus* e.d., d.w.z. met een vokaalstam.

- 3° Een derde opwerping tegen een eventueel stapelsuffix *z + in* is het feit dat na een niet-dentale stamauslout het *-z*-suffix eerst in de 10e eeuw geattesteerd is, terwijl ik toch al in de 9e eeuw een *Emecin* optekende.
- 4° Tenslotte vermeld ik nog een grafisch argument. Het *-z*-suffix komt in onze gewesten onder de grafie *c* eerst voor rond het midden van de 11e eeuw en dan nog in een genitiefvorm *Godece*, terwijl het met die schrijfwijze *c* in stapelsuffixen eerst opduikt in de 2e helft van de 11e eeuw (*Hecil*, *Acelinus*). Daarentegen noteerde ik de oudste *-cin* namen reeds op het einde der 9e eeuw, d.w.z. ruim anderhalve eeuw vroeger.

Om mijn argumentatie contra een mogelijk stapelsuffix *z + in* af te ronden (de reden van het ontbreken van een dergelijk *z + in* in hypokoristika dient overigens nog nader onderzocht te worden), meen ik dat het niet opgaat uit het wél voorkomen van zogenaamde stapelvormen met *z + l* en vooral *z + lin*, en daarnaast in mindere mate met *z + k* en *z + kin*, te besluiten dat er hoogstwaarschijnlijk ook familiarismen met *z + in* zullen bestaan hebben, doch dat ze toevallig niet geattesteerd zijn: hoe verleidelijk dat besluit ook moge zijn, het zou neerkomen op Hineininterpretierung en op een mogelijke cirkelredenering.

5. Blijft dan een vijfde theorie over het ontstaan van het *-cin* suffix, nl. de mogelijkheid dat *-cin* identiek is met het *-kin* suffix, waaruit het zou ontstaan zijn door palatalisatie van de *k*. Ook deze opvatting is niet nieuw; ze werd o.a. nog in 1968 op eerder voorzichtige wijze vooropgesteld door Mevr. Tavernier-Vereecken in haar *Gentse Naamkunde*, naar aanleiding van de bespreking van enkele *-cin* namen.

Ik neem echter resoluut stelling voor de identifikatie *-cin* = gepalataliseerd *-kin*, en wel met de volgende vijfvoudige argumentatie:

- 1° In tegenstelling met *-z* is *-kin* in het onl. en het vroeg-mnl. een gewoon suffix bij zogenaamde „lalnamen” (*Abbekin*, *Avekin*, *Dodekin* e.d.), alsook bij persoonsnamen eventueel ontstaan uit appellatieven (*Vrouwekin*, *Wivekin*, *Muderkin*). Parallel met einde 9e *VUuechin* en 853 *Vuifken* verschijnen ook 962 *UUuecin* en ca. 1200 *Wifcin*.
- 2° De namen op *-kin* zowel als die op *-cin* evolueren gelijklopend, d.w.z. van oorspronkelijk vormen mét bindvokaal naar jongere zonder tussenvokaal. Bij *-z* verloopt het juist andersom: oorspronkelijk zonder bindvokaal, later mét voegvokaal. Dat

hangt overigens samen met het feit dat *-z-* aanvankelijk streng gebonden was aan een dentaalstam, terwijl *-kin* evenals *-cin* van meetaf aan bij gelijk welke stamauslout kon gevoegd worden.

- 3° Zowel in kronologisch als in geografisch opzicht lijkt *-cin* een variant van *-kin* te zijn. De oudste namen met *-cin* zijn geattesteerd te Gent op het einde van de 9e eeuw : *Emecin* en *Godecin*. In dezelfde oorkonde vindt men ook een *VUuechin* (met *ch* = *k*). Maar enkele jaren vroeger, rond het midden van die eeuw, noteren we reeds a° 844-64 *Hadaken* en *Radeken* (cijnsplichtigen resp. te Théroouanne en te Poperinge) en a° 853 *Vuifken* (lijfeigene in de streek van Boulogne), alle drie in oorkonden geschreven te Sithiu bij Saint-Omer. Derhalve : *-kin* midden 9e eeuw, *-cin* eind 9e eeuw.

Op geografisch vlak blijkt *-cin* vóór het jaar 1000 volgens de overgeleverde bronnen uitsluitend gelokaliseerd te zijn in de Pagus Flandrensis, meer in het bijzonder in de streek van Gent en Brugge ; alleen a° 938 *Hauzin* (kop. ca. 1250, Sint-Truiden) valt er buiten. Vgl. daarmee te Gent naast het reeds genoemde *VUuechin*, ook *Gisekin*, *Leuekin*, *Onekin* en *Ozekin* ; te Sint-Truiden *Hildekin* ; alle namen eveneens vóór het jaar 1000.

Het lijkt me het vermelden waard dat er in onze gewesten in die periode nog eerder weinig namen op *-cin* en *-kin* zijn overgeleverd. Het is zelfs zo dat in de streek van Gent en Brugge amper 5 namen op *-kin* naast 8 op *-cin* geattesteerd zijn ; nemen we gans Vlaanderen én Frans-Vlaanderen samen, dan noteerden we er evenveel op *-kin* als op *-cin*, nl. 9. Na 1000 evolueert deze verhouding merkbaar in het voordeel van *-kin*.

- 4° Een vierde argument is het feit dat *-cin* en *-kin* soms voor één en dezelfde persoon gelden. Zo wordt b.v. een mulier quedam de Osterzele *Auacin* (1074), in een lijst van 1234-35 gespeld als *Avazin*, in een 13e-eeuwse kopie vermeld als *Avakin* ; een quedam matrona *Segecin* (1132-38, Gent) wordt in genoemde lijst a° 1234-35 als *Segechin* weergegeven.

Samen met de reeds genoemde criteria wijst dat m.i. op een concurrentie van *-cin* en *-kin*, waarbij vormen als *Avacin/Avakin*, *Wivecin/Wivekin*, *Odecin/Hodekin*, *Lamsin/Lammekin* e.d. enkele eeuwen lang gewoon naast elkaar konden voorkomen. Achteraf heeft *-kin* echter de bovenhand gehaald, terwijl *-sin* teruggedrongen werd in de kuststrook langsheen de Noordzee waar het thans nog in de meeste dialecten in gediminutiveerde appellatieven én in expressiva kan teruggevonden worden als *-šə* (naast *-šxə* en *-šjxə* : *vlagšə*, *bankšə*, *koninkšə* enz.).

Merkwaardig is de toestand bij de appellatieven. In deze groep

is *-sin* haast altijd vroeger overgeleverd dan *-kin*; aldus wvla. *becsijn*, *belcsin*, *broecsin*, *dijcsin*, *eecsin*, *clocsin*, *cnocsin*, *cocsin*, *vincsin*, *zidelincsin*, en ovla. *eecsin* en *kerccin*. Opvallend én belangrijk hierbij is dat het allemaal grondwoorden op gutturaal betreft; overigens gaat het hier uiteraard om vormen uit een jongere periode, nl. de 13e en 14e eeuw.

- 5° Als vijfde en laatste argument, wijs ik er op dat in de zoëven genoemde appellatieven *-sin*, aansluitend bij ouder *-cin* (vgl. 1170 *cnapecin*) zonder twijfel een diminutiefunctie heeft. Ook *-kin* is diminutiverend, *-z-* daarentegen niet (het komt trouwens bij appellatieven eenvoudig niet voor). Een ander duidelijk voorbeeld van verkleinend *-cin* is bewaard in de plaatsnaam *Quiévreachain*, rom. diminutief van *Quiévrain*. Hij mag geplaatst worden bij de reeks toponymische diminutieven als b.v. Klein-Gelmen, Kleine-Brogel, Petit-Rechain, Quiévy-le-Petit. In het rom. is overigens de wijze van diminutiveren door aanhechting van een suffix, niet buitengewoon bij plaatsnamen. We vinden er o.m. met het suffix *-ellum*: Héninel/ Hénin, Fléchinelle/ Fléchin; met *-icellum*: Waudreselle/ Waudrez, Vezonchaux/ Vezon, Monchel of Monchaux/ Mons; met *-iolum*: Verquigneul/ Verquin, Boucheneuil/ Bouchain, Lovenjoul/ Leuven; met *-itta*: Marquette/ Marcq, Amettes/ Ames enz.

Genoemd *Quiévreachain* ligt vlakbij *Quiévrain* en is er slechts door de Belgisch-Franse grens van gescheiden. Volgens Gysse-ling's Toponymisch Woordenboek zijn de 11e- en 12e-eeuwse vormen ervan *Cauren* en *Ceuren* resp. *Caurecin* en *Ceurecin*, en ca. 1200 *Kieurain* resp. *Kieurecin*. In deze vormen kan *-cin* m.i. moeilijk iets anders zijn dan een rom. vorm van een onl. diminutiefsuffix, hetzij *-cin*, hetzij *-kin* (waarin de *k* vóór *i* in het pik. normaal ontwikkelt tot *tʃ*, geschreven *c*).

Hetzelfde vinden we waarschijnlijk terug in de oudste attestaties van twee plaatsnamen, zuidwestelijk van Valenciennes, nl. *Wavreachain-sous-Denain* en *Wavreachain-sous-Faulx*, in de eerste helft van de 12e eeuw *Wavrecin* geschreven. Ook hier denk ik aan een diminutiefvorm op *-cin*, ook al is een grondvorm *Wavre* me in die streek onbekend.

Ik meen hiermee voldoende te hebben aangetoond dat *-cin* niet mag opgevat worden als een stapelsuffix, doch dat het identiek is met *-kin* waaruit het door palatalisatie moet ontstaan zijn. In *persoonsnamen* vinden we *-cin* in de 9e en 10e eeuw terug in de streek van Gent en van Brugge en uitzonderlijk ook in Limburg, vanaf 1000 ook in Noord-Frankrijk; na 1250 treffen we *-sin* in voornamen hoofdzakelijk nog in West-Vlaanderen aan. In *appel-*

latieven kon *-cin* normaal maar eerst aan bod komen als de volkstaal in de schrijftaal begon binnen te dringen (d.w.z. in de loop van de 13e eeuw), behalve dan wanneer niet-gelatiniseerde vormen in de oudere Latijnse teksten werden opgenomen (11e *bruggecine*, 12e *cnapecin*, 13e *meicin*, *bruxin*). We noteerden in Oost-Vlaanderen: *ackersyn*, *blekensin*, *bruggecine*, *bruxin*, *eecsin*, *kerccine*, *clercsin*, *cnapecin*, *meicin*, *wulchsen*; in West-Vlaanderen: *becsijn*, *belcsin*, *broecsin*, *brucsin*, *eecsin*, *joncsin*, *clocsin*, *cnocsin*, *cocsin*, *conincsijn*, *vincsin*, *zacxen* en *zidelincsin*; daarbij aansluitend in Zeeuws-Vlaanderen: *belcsin*, *dijcsin*, *molensin*, en in de Hollandse kuststreek van Zeeland en Noord-Holland: *hoecsijn*, *hanesijn* en *havicsijn*; ten slotte in Limburg: *boccen*, *haeccen*, *coninccen* en *rinccen*. In het totaal zijn er een dertigtal verschillende appellatieven met ca. vijftig attestaties. In *plaatsnamen* komt *-cin* begrijpelijkerwijze veel minder aan bod. We noemden reeds *bruggecine* (volgens Gysseling de plaatsnaam *Brugschén* onder Schellebelle) en *kerccine* (de gemeente *Kerksken* bij Haaltert); hierbij zijn de rom. plaatsnamen *Quiévrechain* en *Wavrechain* te voegen.

Dat materiaal is zeer heterogeen en is nog veel uitgebreider en ingewikkelder dan ik hier in dit kort tijdsbestek kon uiteenzetten. Het mag overigens bij een globale beoordeling niet over dezelfde kam geschoren worden. Zo zal er b.v. ongetwijfeld hier en daar moeten rekening gehouden worden met rom. inwerking, waarbij ik niet alleen denk aan de eventuele pik. invloed op noordfra. attestaties van plaats- en persoonsnamen op *-kin*, doch ook aan bepaalde romanisering en in onze Vlaamse gewesten. Daarnaast is het opvallend dat er voor het middengedeelte van ons land, nl. het Brabantse gebied, geen zekere autochtone *-cin/ -sin* formaties bekend zijn; de sporadisch erin voorkomende attestaties lijken eerder als migratiegevallen te moeten geïnterpreteerd worden. In Oost- en West-Vlaanderen daarentegen lijkt *-cin* vanaf de 9e eeuw courant voor te komen, in jongere tijd (d.w.z. rond 1300) als *-sin* hoofdzakelijk nog in een brede kuststrook, waarbij we de palatalisering van *-kin* tot *-cin/ -sin* dan als een ingweoons verschijnsel kunnen beschouwen (cfr. Schönfelds Hist. Gramm., § IX Inleiding). De Limburgse gevallen moeten dan waarschijnlijk verklaard worden door de voor die streek wel typische palataliserings- en assibilerings-tendens (vgl. o.a. Van Ginneken 1934, Pauwels 1935, Goossens 1968).

Om deze paragraaf af te sluiten wil ik er nog de nadruk op leggen dat, voortgaande op de attestaties, *-kin* en *-cin* als diminutiefsuffixen blijkbaar gedurende geruime tijd naast elkaar konden bestaan. Zo is het derhalve mogelijk dat in dezelfde bron een

familiarisme op *-cin* naast een op *-kin* voorkomt, zoals dit trouwens ook het geval is voor de appellatieven vanaf de 13e eeuw ; m.a.w. *-kin moest* niet noodzakelijk gepalataliseerd worden. De mouillering van *k* vóór *i* schijnt zeker geen imperatief geweest te zijn, hoogstens een tendens die echter in het onl. en het vroeg-mnl. stilaan begint weg te deemsteren, terwijl *-kin* zich doorzet en de bovenhand haalt. Slechts in één positie heeft *-sin* zich langer gehandhaafd, daar waar *-kin* minder tot zijn recht kwam, d.i. na gutturale konsonant, in de eerste plaats na een *k*-auslaut. Het is beslist geen toeval dat in het door mij bijeengebrachte materiaal ca. 75 % van de appellatieven op *-sin* een stam op *-k* hebben.

Het valt op dat in de loop van de 14e eeuw deze stammen op *-k* bij diminutivering het suffix *-skin* beginnen te vertonen naast of i.p.v. *-sin*, dus b.v. *belcskin/ belcsin*, *brugskin/ brucsin*, *eexkin/ eecsin*, *clercskin/ clercsin* enz. Deze raadselachtige *s* in *-skin* is tot nu toe onvoldoende verklaard gebleven. Men heeft er zich doorgaans van afgemaakt met ze zonder meer tussengevoegde *s* te noemen, ofwel overgangs-*s* tussen de auslaut *-k* van de stam en de inlaut *-k* van *-kin*. Ook Van Loey heeft twee jaar geleden in een voordracht voor de Kon. Akad. voor Ndl. Taal en Letterkunde nog het probleem *-skin* behandeld, zonder evenwel tot een afdoend besluit te komen.

M.i. is er slechts één verklaring voor deze *s* mogelijk : ze is een restant van het *-sin* suffix. Vanaf ca. 1300 werd ze, waarschijnlijk door analogie met de andere gediminutiveerde substantieven en propria, „uitgebreid” met het *-kin* suffix dat in die periode als produktief diminutiefsuffix was overgebleven, zodat we eigenlijk in *-skin* (jonger *-ske*) voor een dubbel suffix staan.

In de loop van de 14e eeuw is *-sin* dan langzamerhand gaan verdwijnen. Toch zijn er hier en daar – vooral dan in de kuststreek – relikten blijven voortleven. Ruimer bekend is *meissen* (< *meid-sin) dat, met betekenisdifferentiatie, zich gehandhaafd heeft in het mnl. en dat ook nu nog terug te vinden is in de huidige dialecten.